

Varga Csaba

Professor emeritus, PPKE JÁK

Kutató professor emeritus, ELKH TK JTI

Értékek és erkölcsök

(Export ,emberi jogok' és
,joguralom' örvén?)

I. Körkép: A múlttól a mához

Gondolkodásunkban mindmáig egyfajta viszonyítási és eligazodási pontot jelentett az, amit némi leegyszerűsítéssel a *Nyugat*nak nevezünk. Tényszerűen az, ami ezzel szemben a Keletnek minősült, történelmileg másként fejlődött. Politikai filozófiája eltérő alapokra épült, és így intézményesedésében is eltéréseket eredményezett. Ebből adódóan természetszerű, hogy igencsak másként alakult benne mind az államiság, mind pedig a benne élő ember felfogása, s így nyilván az utóbbiak egymás közti viszonya is.¹ Ezért is, s persze birodalmi méretei okából is természetesként adódhatott, hogy önnön gondolkodói számára például a sajátos orosz út és eszményvilág szintén követendőként jelent meg, mint ami esetleges választási lehetőség esetén kívánatos és megfelelő alternatívát kínálhat. A Nyugat azonban időközben szintet lépett. Jelesül, mihelyt a földteke különféle gazdaságai mintegy egy világgazdasággá szerveződés alkotóelemeivé lettek és a földrajzi szomszéd-

ságból kinövő államközi kapcsolatok valóban nemzetközivé szerveződtek, gazdasági túlsúlyát a Nyugat politikai túlsúlyra, sőt – ráadásul – az emberi közösségek haladásában egyáltalán felmutatható eszményiségre váltotta át. Ebből adódott folyományként, hogy lassanként a közgazdasági, majd a geostratégiai irodalom is már – önmagát (a voltaképpeni Nyugat-Európát s az atlanti világot) értve – *centrumról* és – bármiféle egyéb területet, történelmet és élethelehetőséget értve – *perifériá(k)* ról kezdett el beszélni.²

Ez a látásmód, a zsinórmértékként értelmezett Nyugat-központúság komoly hagyománnyal rendelkezik az euro-atlanti térfélen. Hiszen csírájában már akkor megjelent, amikor a nagyvilág így vagy úgy egyáltalán kinyíltott a számára – azaz voltaképpen úgyszólván évezredekkel ezelőtt. És tetőzött a gyarmatosítás korában, majd a különféle emberi társadalmak összehasonlító vizsgálatával indult az antropológia tudományának a születésében.

A köztes Európa, amit saját történészei *Közép-Európának* neveznek, fejlődésében történelmileg hangsúlyosan Bizánc és Róma kettős szorításából indult. Ezért korántsem véletlen, hogy a Kelet és a Nyugat kontrasztált karakterológiája is a legbeszédesebben éppen itt fogalmazódott meg.³ E régió helyi törekvéseinek és aspirációinak egyértelmű nyugati irányát jelzi, hogy például természetes választásként már egyértelműen a magyar középkortól, vagyis a Bizánc és Róma közötti választástól, legtudatosabban pedig a XIX. századtól, a reformok korától magyar gondolkodók (is) következetesen az

utóbbi mellett tették le voksukat. Tudományosságunk mai korában pedig egyre kizárólagosabban egyenesen modernizációnak nevezzük azt a folyamatot, amelynek eredményeként ennek az egykor európai hatalmat megtestesítő országnak be kell most hoznia azt a lemaradást, amit a tatár pusztítás, a török megszállás, a Habsburg elnyomó felszabadítás, valamint az újabb idők drámái okoztak neki.⁴

Rejtőzésre kényszerülő csatornákon keresztül lényegében ez az orientáció továbbélte a második világháborút követő fél évszázadot, dacolva a kommunizmus eltérő éthoszt és irányt megtestesítő irányával. Ám mire az 1990-es évek körüli világpolitikai változások bekövetkeztek, majd Magyarország az ezredforduló előtti évben a NATO-hoz s fél évtized múltán az Európai Unióhoz csatlakozhatott, ez a Nyugat már bőven *jellegváltozáson* ment át, mintegy – jelképesen – az 1968-as diáklázadások új erkölcs-hirdetésének a győzelmeként.⁵ És egynéhány évtizeden belül már nemcsak azzal kellett szembesülnünk, hogy a nyugat-európai és atlanti biztonságérzet és anyagi bőség, a pazarló életvitel általuk nem is érzékelt diszfunkciók sorát termelte ki, de azzal is, hogy ez náluk a közösségi felelősségérzet, sőt a védekező képesség csaknem végleges leromlását, szinte eltűnését vonta maga után. Hiszen alig telt el néhány évtized a diáklázadások után, a ma válságjeleinek nem kis része máris megfogalmazódott. Ilyen volt és lett az erkölcsök átírása, a szexualitásban bármiféle tabunak és hagyománynak, magának a családban felnövekvés természetes útjának elutasítása, majd utóbb a

migráció féktelensége, és végül mindaz, ami Amerikában, sőt hatásának az európai térfelén is növekvő mértékben a jelen kultúratörüléshez elvezetett.

Érdekes módon jelenkorunkban a jog, a jogváltozás, egyáltalán a jog körül a társadalomban zajló viták és mozgások⁶ állandósultan két olyan nemcsak meghatározott szemponttal szolgáló, de egyenesen irányító szerepet betöltő fogalmiság mentén zajlanak, amik maguk voltaképpen nem is jogiak, kellő meghatározottságnak is jószerével híján vannak, ám mégis valamiféle jogeszményül szolgálnak. Nos, ezek egyike az emberi jogok tudatosságában történő eljárás, másika a jogállamiság belső határokat úgyszólván nem ismerő követelése.

II. Jogi vetület: Az emberi jogok ideológiája és gyakorlata

Röviden szólva, ősi előképeinkben az emberi jogok még az istenkép-ember méltóságának a jegyében fogalmazódtak meg. Ennek laicizált változatát a felvilágosodás és a francia forradalom alakította ki és koronázta meg; ennek köszönhető az emberi jogok első kiáltványyszerű deklarációja. Ezt főként angol részről különféle kritikákkal illeték, így már a deklaráció által kiváltott első reakciók is érzékelték a voltaképeni megalapozás hiányát, tartalmának tetszőleges tágíthatóságát, valamint egészének és egyes részeinek vitathatóságát. S a tudományos rekonstrukció számára kiderült, hogy miközben

ezeket a jogra kívülről irányuló követeléseket önmaguk természetesként visszavonhatatlanul adott érvényére alapozzák, voltaképpen egyetlen céljuk az, hogy a jogba a jog saját tételezésként beírassák. Aminek megtörténtekor viszont már – s ez a jog saját működési mechanizmusából fakad – a jogrendszer összetettségében kizárólag az ezt/ezeket magában foglaló jogi szabály-formula jogforrási szintje és a jogrendben történő elhelyezése fog számítani, érdektelenül aziránt, hogy eredetileg, politikumában ez emberjogi követelés vagy más megfontolás nyomán született volt.

Amennyiben nem ragaszkodunk ideologikus körítésekhez, ennyit mondhatunk ma a tudomány nevében tárgyunkról: olyasféleképpen adottak jelenünkben az emberi jogok, mint valamiféle ösztársadalmi méretűnek tervezett projekt. Adott egy feladat; a feladatnak megfelelően társadalmi vagy egyéb, normativitásra váró tételezéssel élünk; viselkedésünkben pedig ehhez igazodunk. Ebből adódóan az emberi jogok kapcsán bármit eleve és csakis körkörös módon igazolhatunk. Ami pedig a végsőig lecsupaszítva nem mond mást, mint hogy az emberi jogok létét, követelményét, avagy csupán kívánalmát illető tudatosság az ebből a szempontból releváns viselkedések tömegéből önmagában képes egy olyan emberi jogi valóság létrehozatalára, amely a gondolatilag megelőlegezett valóság saját feltevései szerinti leírásának nagyban-egészében már meg is felel.⁷ Bizarrnak és hihetetlennek tetszik ez a kép, ráadásul olyannak, amelynek tükrében a jövő szabadon választható-

vá válik népek és adott egységben élő embercsoportok számára egyaránt – teoretikusan mégsem tagadható meg ettől a realitás potencialitása, már csak azért sem, mert a globalitás vezető erői által éppen napjainkra kifejlesztett gyakorlat mintha éppen ebből táplálkozna. *Tégy úgy, mintha...* – és ebből valóság fakadhat.⁸ Mert valóban: a modern nyelvfilozófia és benne a nyelvi aktus-elmélet egyaránt olyan teoretikus rekonstrukciót sugall a jogról, amely szerint bármely formális normatívumban, így a jogban is a kötelmet nyelvi- leg megjelenítő tételezés egy adott értő (mert szocializáció és edukáció révén erre alkalmassá tett) emberi közegen (mint hermeneutikai körön) belül – támaszkodva már kialakult társadalmi gyakorlatra és minden egyes résztvevő lelki kondicionáltságára – képes a cselekvés motivációrendszerének egyik tényezőjeként olyan befolyásolásra, hogy tömegméretekben már bizonyos hatékonysággal mintái szerint tényleg alakítsa is (avagy, pontosabban szólva, a mintáitól megvont keretek közé terelje) a mindennapi cselekvést.

Előtörténetében és történetében az „emberi jogok” egész kérdésköre úgy jelenik meg, mint szünni nem akaró folytonos aspiráció arra, hogy a benne megfogalmazott követelményeket jogilag elismertessék. Itt tehát egy folyamatos átcsapásról van szó, amely a jog előtti, tisztán ideologikus-mozgalmi jellegű kiáltvány-szerkesztéstől tart a tételezettség, a jogtól biztosított védelem állapota felé. Azóta, hogy az *Emberi Jogok Egyetemes Deklarációja* (1948) létrejött, az emberiség egy erre profilírozott része sokszoros politikai,

diplomáciai és jogtudományi, politológiai és filozófiai fórumokon egyaránt és folyvást ennek katalógusa kimélyítésén és további kiterjesztésén fáradozik belső, külföldön és nemzetközi síkon egyaránt; így hát bátran elmondható, hogy nemzetközi és nemzeti tételezete azóta is és szünet nélkül úgyszólván folytonosan zajlik.

Napjainkban az egyik leginkább vitatott kérdés, hogy (akár ideologikus állítottságukban, akár valóságos joggá transzformált alakjukban) az emberi jogok az embert egyoldalúan, azaz eleve, mert minden egyéb körülménytől független módon, vagyis feltétlen, tehát abszolút jogosultságként illetik-e meg – teljességgel függetlenül attól, vajon terhelik-e ugyanezen embert társához, közösségéhez, államához, világához fűződő kötelezettségek, és vajon ezeket (netalán így kiemelt állítólagos jogai tiszteletben tartásának előfeltételeként) valóban teljesítette-e. Korunk morális süllyedésével viaskodva s rossz előérzetének fogalmi leíró kifejezést adva az egyik legnagyobb hatású spanyol gondolkodó⁹ már közel egy évszázada óvott a *felelősség elporladásától*, és mindenekelőtt annak bomlasztó hatásától, hogy a mindenkire és mindenre kiterjedő tömegméretű gondoskodás, ha mindennapi valóságunkká válva tényleg bekövetkezik, mindannyiunkat egy gyermeki (vagy inkább, ám pontosabban, *gyermeteg*) státusba vezethet-e majd esetleg vissza.¹⁰ Manapság ez már egy nemrégiben még jellegzetesen amerikai, ám mára világhódítóan globalizált problematikába, nevezetesen a „jogosultságok nyelve” [*rights language*] hozzánk is átsugározódó eluralkodá-

sába ágyazódik.¹¹ Nem más ez, mint egy egyoldalúan kifejezett várakozás – várakozás, ámde mindig csak másról. Merthogy nem is szól másról, mint pusztán e mindenki mástól mint köztől elvárt pártfogó és segélyező teljesítés lélektani-társadalmi, s persze jogi következményeiről. Mit is mérlegelhetünk benne? Leginkább azon lehetőség megítélését, amikor saját teljesítmény hozzáadása nélkül akár egész embercsoportok, netalán már-már népek válnak más közösségek támogatásától függővé, tehát akár számottevő vagy éppen egész élettartamra másokon élő haszonélvezőkké.

A fenti – bomlasztó vagy építő – irányokkal szemben tény, hogy morálteológiai kiindulásából következően a katolikus egyház mindig is a jogok és a kötelezettségek komplementaritását tanította, tehát ezeket nemcsak egy kölcsönösen egymást kiegészítő, de kötelezettség-teljesítéssel egyenesen előfeltételezett egység keretén belüliként fogta fel.¹² Nem érdektelen itt annak megjegyzése, hogy a XIX. század kultúrájában felnőve ugyanilyen kölcsönös feltételezettséget fogalmazott meg Marx is.¹³ Ennek a kölcsönösségnek a természetességét az emberi jogi ideológiák nem szokták közvetlenül cáfolni. Ráadásul történeti igazságát sem szokták feltárni, amit maga az emberi jogi felvetés és problematizálás eredete s forrásvidéke önmagában is már kellően magyaráz, hiszen történelmi gyökerekben az emberi jogi ideológiák nem társadalomszervező s főként nem a társadalmi integritást tetszőleges kisebbségekre szétszabdalo erőként jelentkeztek, hanem azért, hogy a feu-

dális önkényt meghaladják, s az *ember* kiszolgáltatottságának helyzeteit az *államhatalom* mindenkori túlhatalmának semlegesítésével eleve megelőzhető. Vagyis az emberi jogi ideológiák pontosan azért burkolóznak ellenszenvüket kifejező hallgatásba a jogok és kötelességek egysége felvetésekor, mert immár esetleg nem ez, tehát nem gyógyító prevenció a céljuk, hanem egy immár merő egyedekké individualizálóan atomizált társadalom egészének a tovább- vagy újraalakítása.¹⁴

III. Jogi vetület: A joguralom igénye

Funkciójában nemcsak az előbbi kérdéskörhöz hasonló a jogállamiságnak a napjainkban megszokott követelése, de az emberi jogokhoz hasonlóan a természete is specifikus. Születése ugyanis egyáltalán nem erről szólt. Első változatában a német *Rechtsstaat* még a XVI–II–XIX. század fordulóján mint a *Polizeistaat*ot felváltó modern képződmény az államforma tanának egyik kategóriája volt, ezt olyan a jog szerinti alkotmányos szervezésre koncentráló berendezkedésként jellemezvén, amelyben az egyszerű polgártól az uralkodóig a jog mindenkit köt. A *rule of law* pedig az angol államiség alkotmányosságának általános kifejezésekként fogalmaztatott meg a XIX. és XX. század fordulóján, s kritériumszerűsége nemigen volt több, mint bármely jogvitának független bíróság előtti rendezhetősége.

A második világháború végeztekor az e szűk topikális használaton túl gyakorlatilag még úgyszólván ismeretlen

terminus,¹⁵ a *rule of law* kifejezésének beillesztése mai szerepébe a hidegháború legkeményebb idején kezdődött, mintegy a szovjetdiktatúrával szembeszegezett nyugati demokrácia önmagának önmagáról kiállított bizonyítványának a hordozójaként (1957). Személyes példával élve, az 1960-as évek közepén fejezve be egyetemi tanulmányaimat Közép-Európa egyik első egyetemének színhelyén, Pécsen, a *Rechtsstaat*ról csak a XVIII–XIX. századi germán állammodernizáció kulcsszavaként tétetett említés, a *rule of law* terminusáról pedig semennyi, hiszen az akkoriban aligha volt több, mint a Nyugat öndicséretének egyik *epitheton ornansa*, vagyis önálló mondanivaló nélkül díszítő jelző. S ez meg is felelt a korabeli tényeknek. Már pedig a 'jogállam' vagy 'joguralom' azon üzenete, hogy a jog mindenkire nézve kötelező és bíróság előtt ki is kényszeríthető, aligha mondott többet, mint az egyébként drámai súlyú német lakonikus bölcsesség, miszerint *Das Recht ist das Recht*. S szakadatlan osztályharcában bármilyen eszközöket is használt a proletárdiktatúra, a jog nyelvében s így a jogászképzésben is, ráadásul a sztálini időkben aktív főügyész teoretikus Visinszkijre visszanyúló *szocialista normativizmus* bűvöletében – amikor mindenki lényegileg ugyanazt tanulta a szovjetektől megszállt egész Közép- és Kelet-Európában, múltunkból fakadóan nálunk legfeljebb annyi előnnyel, hogy történelmi közelségünk okán bensőségebben s talán valamelyest hitelesebben ismerhettük meg a XX. századelő modernitásának és az akkori jelenkornak „burzsoá”, majd „impe-

rialista" állam- és jogbölcseleteit – ez számunkra alaptétel, úgyszólván a jog egyáltalán elgondolhatóságának a szinonimája volt. S így természetesen aligha lehetett bárminemű többletüzene.

Érdekes módon e kifejezés nemzetközi felfutása, a jog iránti várakozásokból úgyszólván minden kívánalmat magába olvasztó kulcsterminussá válása a Szovjetunió felbomlásával, illetőleg Közép-Európának új útjára térésével gyakorlatilag egy időben vette kezdetét. Véletlen egybeesések játszhattak itt szerepet, vagy netalán éppen a megmaradó nagyhatalom stratégiai szükséglete? Feltehetően inkább az utóbbiról lehet szó. De mindenesetre, míg angol változatának az elektronikus kereshetőség világában történő előfordulása 1944 és 1991 között az eredeti gyakoriság mintegy két-háromszorosára növekedett, ezt követően ez az ütem látványosan felgyorsult: 1992 és 2007 között mintegy tizenhatszerezére, 2008-tól 2020-ig viszont már harmincötszörösére. Mi is rejtett e mögött? Mindenekelőtt az, hogy a *rule of law* kifejezést mint érték-standardot megtestesítő kritériumot bevonták a diplomácia, a nemzetközi viszonyok alakítása nyelvébe. Először az ENSz szerveiként a Világbank és a Nemzetközi Monetáris Alap, tehát a nemzetközi gazdaság-szervezés s benne a segélypolitika kezdte el használni immár zsarolásra is alkalmas terminusként, majd az ENSz főtitkára által indított kampány (2004) főszereplője lett, s ezek nyomában az OECD (2005), majd az Európai Unió (2011) is saját kriterialitásként kezdett élni vele. Ráadásul hatásának megtöbbszöröző-

dését várták mindezekén túl még attól is, hogy a nemzetközi kapcsolatokban egy ilyesfajta különösen érzékeny területen ismét megjelent a megszegényítés politikája, olykor már nem is kiegészítve, hanem helyettesítve a higgadt vagy egyáltalán tárgyyszerű nyelvhasználatot.¹⁶

Összefoglalva tehát, szavak változatlanul állandósultak, miközben funkciójukban teljességgel átlényegültek. Hiszen az, ami születésében fogalmi jellemzés gyanánt államformatani kategóriaként vagy jogi kultúra rövidített kifejezéseként leíró funkciójú volt, egy évszázadon belül világrendszerek megnevezésében kijelölő jelző funkciójává változott, hogy mára végül maga is normatívummá, elvárt, értékelhető, összehasonlítható várakozások kifejtetlen (mert nem operatív, vagyis tényállásszerűsített alkalmazásra még nem készen álló) kritériumrendszerévé alakuljon.

IV. Hagyományos értékek és/vagy új erkölcsök?

A jogfilozófia és a jogpolitika síkjáról szemlélve az előbbieken vázolt fejleményekben nem az a döntő, hogy a *Rechtsstaatlichkeit* és a *rule of law* elvi kifejezettsége ellenére történetileg partikuláris fogalom. Eredetében és felfogásmódjában eleve nem egyetemes, hiszen mindenütt és minden korban adott országok történetesen adott napi kihívásai és válaszai összefüggéseiben, adott hely és idő pragmatikumában fejlődött ki; azaz lokálisan külön-külön formálódott, hiszen az adott hely

és kor ott és akkor jellegzetesen felve-tődött kérdéseire válaszul. És formáló-dása eredendő partikularitásaiból csu-pán azóta vált egyetemesebbé, hogy az érintettek az egyes nemzeti tapasztala-tokat egy kölcsönös tanulási folyamat eredményeként elkezdtek kölcsönösen is elsajátítani. A valódi probléma te-hát nem ebben rejlik, hanem döntően abban, hogy *meghatározatlan érték*ként szerepel. Egyfelől történeti értelme nem fedí mai értelmét. Másfelől pedig a túlhasználat, az egyetemes használat, a jogon túli használat egyébként is inflatálta bármiféle értelmét.

Saját szakirodalma szerint egyéb-ként a *rule of law* maga sem más, mint az úgynevezett „lényegileg vitatott fo-galmak” egyike. Ami nyitott, úgyszól-ván szabadon értett és továbbgondol-ható, mert sem nyilvánvaló fókusza és körítő határvonala, sem voltaképpen kifejtettnek tekinthető, megállapodott dogmatikája nincs. Már pedig nyitott-sága lezáratlanságot jelent: azt, hogy folyvást mindenféle politikai törekvés, újítani akarás vagy olykor éppen szer-zői feltűnni vágyás keresztútjében áll, úgyszólván szabad prédaként a szabad alakíthatóságra, azaz úgyszólván kö-tetlen változtathatósággal és bővíthető-séggel, újrateoretizálhatósággal. Csak-úgy, mint amiként az emberi jogok esetében láttuk, ahol nap nap után leg-különbözőbb erőcsoportok, akár mar-ginális érdekek követelnek maguknak támogatást – persze, mindig mások, a maradék társadalom költségére és tű-résre kényszerítésével.

És mindebben a legfőbb körülmény abban rejlik, hogy a ,joguralom' a jog-ban *nem operatív fogalom*. A jogállam/

joguralom értéként megvalósítását követelő főként nemzetközi doku-mentumokban e terminus vagy csakis önmagában szerepel, vagy fogalmi elemként igényelt összetevők olyan felsorolásával, amik maguk sem mások, mint úgyszintén önmagukban meghatározatlan általánosságok. A fo-galmi operativitás hiánya így máris két szinten nyilvánvaló. Egyfelől, mint rö-viden említettük, *nem tényállásszerűen meghatározott*: nem olyan tények által, amelyek jogilag eldönthető jogesetet megalapozhatnának – és így jogal-kalmazásra, vagyis fennálltának vagy hiányának a jogi megállapíthatóságára eleve alkalmatlanul. Másfelől maga a joguralmi kíváncsalom olyan értékek tö-megéből áll elő, amelyek külön-külön teljes vagy teljesebb megvalósulás ese-tén kizárnák vagy lerontanák egymást, vagyis amelyek minden esetben még maguk közt is mérlegelést és egyensú-lyozást feltételeznek. Amiből pedig kö-vetkezik, hogy voltaképpen lényegét, ontologikumát illetően olyan *eszmény-ről* van szó, amelynek a teljes elérése eleve kizárt, hiszen bármiféle legyen is egy-egy esetben a konkrét megoldás, az mindenkor vitatható marad. Merthogy a joguralom olyasmi, ami felé csak töre-kedni lehet, amit csupán közelíthetünk, több vagy kevesebb sikerrel.¹⁷

V. ,Emberi jogok', ,joguralom', és a jog felpuhítása

A nyugat-európai-atlanti jogfilozófia fő iránya már évtizedek óta az eddig

formális jegyekkel körülbástyázott s így biztonságossá tett jog feloldása a mindennapi társadalmi praxisban, s így főként a politikumban, annak mindenkor változó amorfitásában. Ezt szolgálja a jog felpuhításának minden vállalkozása, beszűrendő ezt az úgynevezett *soft*-jellegét a jog minden elérhető részébe.

Árulkodó módon a joguralom nemzetközi deklarációi leggyakrabban nem egyszerűen egy közös megállapodással elért *status quo* rögzítéséről szólnak, hanem emberi jogokat általánosságban – tehát bármiféle megnevezés vagy felsorolás, vagyis azonosítottság nélküli – említő megfogalmazásukkal eleve egy *status quo postot* tesznek kötelezővé. Azaz egy akár ma megállapodott és aláírt egyezményben azt, amit egyik vagy másik részes fél közül valakik esetleg holnaptól elhatározottan vallanak majd. Olyasmit tehát, ami tetszőleges fejleményként a kérdéses dokumentumok megfogalmazásakor még nem is volt adott. Úgy tesznek tehát, mintha ezzel a múltból blanketta-szerűen a jövőben létrejövő kötelezettségeket róhatnának államokra, olyan kötelezettségeket, amelyek a kérdéses megállapodás vagy szerződés idején még nem állottak fenn, s így még kevésbé lehettek vállaltak egy-egy aláíró állam részéről.

Nos, mindezekbe türemkedett bele most az Európai Unió részéről mindaz, ami Nyugat-Európából s Amerikából időközben átsugárzott: a migráció, a társadalmi nem és vele a nem-váltás, a fehér és a keresztény és a heteroszex úgymond szégyene, és a valaha gyarmattartó államok állítólagos jöváté-

teli kötelmének globális igényű kiterjesztése, beleértve azon országokat is, amelyek – lévén maguk is gyarmati sorban küszködtek a fennmaradásért úgyszólván mindvégig – gyarmattal sohasem rendelkeztek.

Nos, mi is hát a *mai állapot* a joguralom és általa magába foglaltan az emberi jogok örvén? Általánosító túlzással élve, mindenki kezében Jolly Jokerek tömege, csak épp egyikük sem árulja el előre, hogy mikor mit fog érni a kártyája. Tán még ők sem tudják. De bizonyos, hogy kinek-kinek pontosan annyit fog érni, mint amennyit bemond majd, amikor lecsapja. Következésképpen tévedésnek tetszik Brüsszel és Budapest esetleges vitájában eleve eltérő jogállamiság-felfogást feltételeznünk. Amit láthatunk, csupán annyi, hogy hamiskártyásként az egyik fél Jolly Jokert játszik olyan kártyalapokkal, amiknek nincs határozott értéke, s ez okból voltaképpen megállapodott szabályok szerinti kártyajáték sincs, a másik pedig csak figyelmeztet erre, mint talán nem lényegtelen körülményre. Nyilvánvaló, hogy amikor csatlakozásunkkor felvállaltuk a jogállam/joguralom értékeit, ezek akkori felfogásának hallgatólagos elfogadásával tettük, amit senki sem tekinthetett egy bármikor bármivel újra tölthető, összevissza ráncigálhatóan üres keretnek. Hiszen ha ma megállapodunk, hogy ezentúl nem verekedek, holnap nem fogja már azt is jelenthetni, hogy hitvesemet és javaimat szintén át kell engednem.

A fentieknek megfelelően a *globalizmus* egyfelől objektíve zajló folyamat s így tudomásul veendő tény, másfelől és ugyanakkor azonban szintjét és

mélységét, milyenségét és befogadható hatását tekintve egyszersmind választás kérdése. Mégpedig kultúráké és nemzeteké. A globalizmusnak a *lokálistussal* kiegészített kérdése így nem egyszerűen vagy-vagy kizárólagossággal megválaszolható kérdés, hanem felelős döntés tárgya, amiben a mindenkori szuverén entitások alanyainak kell állást foglalniuk és ennek megfelelően eljárniuk. Mert a tét, a kihívás annak a jövő útjára nézve döntő fontosságú meghatározása, hogy a globalizmus mai világhármában milyen területeken és mely ügyekben, mekkora mélységben és milyen irányban kívánjuk saját lokalizmusunkban biztosítani a hagyományos értékek továbbélését és saját kultúránknak a továbbvitelét.¹⁸

1 Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. Történelmi Szemle 1981. 3. sz. 313–359. o.

2 Ld. pl. <https://en.wikipedia.org/wiki/World-systems_theory>.

3 Az 1. jegyzeten túl ld. még pl. Varannai Zoltán: Létezik-e Közép-Európa? Regio [Kisebbség, politika, társadalom] 2001. 2. sz. 209–220. o.; id. Frivaldszky János: Közép-Európa és identitása. Primaware Kiadó, Szeged 2016.; Igari András – Bálint Janka – Pálffy Patrik: Közép-Európa fogalma és lehatárolása statisztikai adatok tükrében. Külügyi műhely [A Külügyi Műhely Alapítvány tudományos folyóirata] 2021. 1. sz. 176–198. o.

4 Az elméleti jogművelés síkján ld. ehhez Kulcsár Kálmán tollából: A modernizáció és a magyar társadalom. Magvető, Budapest 1986., majd A modernizáció és a jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1989. műveit.

5 Érzékeny jogi elemzésbe csomagolja az egymást megsokszorozó tüneteket Robert H. Bork: Slouching towards Gomorrah. Modern Liberalism and American Decline. Regan Books, New York 1996. ill. Varga Csaba: Önmagát felemelő ember? Korunk racionalizmusának dilemmái. In Mezey Katalin (szerk.): Sodródó emberiség. Tanulmányok Várkonyi Nándor: Az ötödik ember című művéről. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2000. 61–93. o.

6 Varga Csaba: Jogváltozás a jogban és a jogi folyamatokban. MTA Law Working Papers 2020. 33. sz. <<https://jog.tk.mta.hu/mtalwp/jogvaltozas-a-jogban-es-a-jogi-folyamatokban>>.

7 Pl. Sajó András: Az emberi jogok mint tudásrendszer. Állam- és Jogtudomány 2004. 1. sz. 3–38. o.

8 Szemben azzal, amit még Hans Vaihinger: Die Philosophie des Als Ob. System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus. [Mit einem Anhang über Kant und Nietzsche.] Reuther & Reichard, Berlin 1911. gondolt a racionálisan meg nem érthető világ látszat-racionalizációjáról, vagyis egy merőben ismeretelméleti kerülőútról, itt már egyenesen lételméletinek szánt valóságteremtő kísérletről van szó. Érdekesek a történelmi analógiák: a hírhedt amerikai szexológus emberpár például álfelméréseiben adathamisításhoz folyamodik, hogy az állítólagos szabadságról így előállított eredményeknek nagyobb legyen a látszata (ld. pl. <<https://www.commentary.org/articles/joseph-epstein/the-secret-life-of-alfred-kinsey/>>; az 1960-as évek nyugat-európai-atlanti demokráciájában közvélekedések média-alkításával feminizmus- és egyéb ügyekben pártos közvéleményt grundolnak – és mindezt azért, hogy ilyen módon politikailag védendő közérteket állíthassanak elő. Az ilyesfajta valóság-hamisító helyzetekkel szemben viszont hamis valóságot helyreállító volt történetesen az a lépés, amellyel a pártként megalakulását követő rendőri érdeklődéssel szemben az éppen megalakult FIDESZ az egyébként érvényes alkotmánytól védett érvelési pozíciót foglalta el; ezzel ők úgymond rekonstruktíve voltaképpen megélték, rektifikálták, helyreigazították a bár az államiságtól szóban vállalt, de megtagadott valóságot.

9 Ld. pl. José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. [1930.] Egyetemi Nyomda, Budapest 1938.

10 David Jonas – Doris Klein: Man-child. A Study of the Infantilization of Man. McGraw-Hill Book Company, New York 1970.

11 Ld. pl. Mary Ann Glendon: Rights Talk. The Impoverishment of Political Discourse. The Free Press, New York 1991.

12 Ld. pl. Varga Csaba: Jogállamiság – kihívások keresztútján. Valóság 2002. 4. sz. 28–39. o. Ezért beszél az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa – Pontifical Council for Justice and Peace: Compendium of the Social Doctrine of the Church. 2004. <https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/just-peace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html>. 156. § – arról, hogy „jogosultságok és kötelezettségek között az egyik ol-

dalt a másikkal felbonthatatlanul egységbe kapcsoló komplementaritás áll fenn”.

13 „Nincsenek jogosultságok kötelezettségek nélkül, s nincsenek kötelezettségek jogosultságok nélkül” {“[N]o rights without duties, no duties without rights”} írta be Karl Marx – <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1864/letters/64_11_04-abs.htm> – az International Workingmen’s Association [General Rules, London, October 1864] in <<http://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1864/rules.htm>> protokolláriumába.

14 Vö. bővebben Varga Csaba: Az emberi jogok problematikája. Társadalomkutatás 2013. 2. sz. 1-15. o.

15 Adott hely- és időmetszetet jellemző esettanulmányként, a XIX. század második felében alakuló honi jogirodalomra vetítve ld. pl. Szabadfalvi József tollából: »A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény – Adalékok a magyar jogállamfogalom kialakulásához. Jog, Állam, Politika 2020. 4. sz. 39-58. o. és »A jogállam a jog egyeduralma« – Kautz Gyula a »jog- és kultúrállamról«. In Peres Zsuzsanna – Pál Gábor (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 80 éves Tamás András tiszteletére. Semper ad perfectum. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021. 615-623. o.

16 Bővebben ld. Varga Csaba: Joguralom, jogállam – eszményiségtől a zsarolásig. Iustum Aequum Salutare 2021. 2. sz. 153-180. o.

17 Vö. még Varga Csaba: A joguralom és színéváltozásai: Idealizáció, s megvalósulás a hazai, utó-

lagos fejlemények a nemzetközi szintéren. In Simon János (szerk.): Huszonöt éve szabadon. Gazdaság, politika, jog. Nemzetközi konferencia (2015. november 14-15.). CEPOLITI, Budapest 2016. 532-560. o.

18 Első változatában a jelen írás a jelen jegyeiből a jövő kihívásainak felvázolására hivatott s a XX. századi orosz civilizációtörténész Dmitrij Lihacsovról elnevezett, nagy presztízsű éves szeptérvári nemzetközi konferenciázás során következő alkalmára felkért előadásként készült. E körben a szerző korábbi előadásaiént ld. Global Challenge, Rule of Law, and the National Interest. In A.S. Zapesotsky (ed.): Contemporary Global Challenges and National Interests. The 16th International Likhachov Scientific Conference, May 19-21, 2016. St. Petersburg University of the Humanities and Social Sciences, St. Petersburg 2016. 146-150. o.; Global Future, Systemic Challenges. Changes in the Profiles of Law? In A.S. Zapesotsky (ed.): Global World System. Shifts, Challenges and Contours of the Future. The 17th International Likhachov Scientific Conference, May 18-20, 2017. St. Petersburg University of the Humanities and Social Sciences. St. Petersburg 2017. 149-152. o.; valamint Law as a Factor of Global Insecurity. In A.S. Zapesotsky (ed.): Global Development. Challenges of Predictability and Manageability. The 19th International Likhachov Scientific Conference, May 22-24, 2019. St. Petersburg University of the Humanities and Social Sciences, St. Petersburg 2019. 176-178. o.